

Ilustracja: Natalia Kulka

Europa Środkowo-Wschodnia a umiędzynarodowienie akademickie. Peryferyjność, neoliberalizm i produkcja wiedzy

Marcin Starnawski, Simon Warren

Abstrakt: Artykuł podejmuje temat produkcji wiedzy w kontekście umiędzynarodowienia badań naukowych na tle szerszych zmian szkolnictwa wyższego i innych instytucji akademickich. Koncentruje się na Europie Środkowo-Wschodniej jako regionie postkomunistycznym i (pół)peryferyjnym, będącym obiektem analiz historycznych i teoretycznych oraz rozważań epistemologicznych. Jako wprowadzenie do tematu numeru artykuł porusza zagadnienia związane z różnymi podejściami do badań Europy Środkowo-Wschodniej. Istotne miejsce zajmuje krytyczny namysł nad koncepcją „postsocjalizmu”. Autorzy omawiają główne pomysły analityczne w tym polu badań, takie jak peryferyjność, postkolonializm czy nowe ujęcia kategorii „Wschodu”, uwzględniając także propozycje prezentowane w artykułach z niniejszego numeru „Studia Litteraria et Historica”. W części końcowej zarysowują możliwe kierunki dalszych badań, w tym konceptualizację czasoprzestrzenną osadzoną w perspektywie historycznych nauk społecznych Wallersteina, a także rozważania etyczne w obecnym kontekście politycznym, kształtowane zarówno przez refleksję wokół kwestii epistemicznych, jak i obawy związane z bezpieczeństwem międzynarodowym.

Wyrażenia kluczowe: Europa Środkowo-Wschodnia; neoliberalizm; postkomunizm/postsocjalizm; produkcja wiedzy; stosunki centrum-peryferie; umiędzynarodowienie badań

Pomysł tematu niniejszego numeru „*Studia Litteraria et Historica*” zrodził się z refleksji nad specyfiką pola akademickiego w postsocjalistycznych/postkomunistycznych krajach Europy, zwłaszcza w kontekście tego, co jest doświadczane, praktykowane i konceptualizowane jako umiędzynarodowienie badań naukowych¹. Jest to, rzecz jasna, jeden z wielu aspektów szerszego trendu, który obejmuje w szczególności organizację i przeobrażenia szkolnictwa wyższego, na przykład mobilność studentów i studentek oraz kadry dydaktycznej, a także względną uniformizację struktur akademickich, reguł działania czy kultur obiegu wiedzy. Namysł nad kondycją instytucji i aktorów sektora akademickiego w krajach byłego Drugiego Świata (Nowak, 2016) wymaga uwzględnienia sił gospodarczo-politycznych, które jednocześnie zmieniały i utrwały rzeczywistość w dekadach „postkomunistycznych”. Wymaga też umiejscowienia realiów akademickich Europy Środkowo-Wschodniej w toczących się debatach na temat neoliberalizmu, modernizacji i nowego konserwatyzmu. Jednej perspektywy oglądu problemów wytwarzania i obiegu wiedzy akademickiej dostarczają dzieje regionu i jego historyczne interpretacje, innej zaś – narzędzia heurystyczne oraz koncepcje służące nie tylko poznawaniu świata w ramach zawodowej misji nauki, ale i autorefleksji badaczy i badaczek. Niniejszy numer podejmuje niektóre z tych zagadnień, wykorzystując pojęcia centrum i peryferii oraz inne perspektywy jako ramę dociekań nad wybranymi aspektami produkcji wiedzy. Interesuje nas kwestia sposobów poznawania Europy Środkowo-Wschodniej, a zwłaszcza zastosowania takich koncepcji, które powstają w wyniku zestawienia teorii powstałych lub rozwijanych w innych kontekstach z nowymi propozycjami autorek i autorów skupionych na badaniu tego regionu (zarówno wywodzących się stąd, jak i spoza niego). Interesuje nas też to, jak dynamika stosunków centro-peryferyjnych przejawia się w konkretnych międzynarodowych polach badawczych.

Niniejsze wprowadzenie składa się z trzech części. Najpierw podejmujemy niektóre ogólne zagadnienia dotyczące epistemicznych podejść do Europy Środkowo-Wschodniej poprzez krytyczną refleksję na temat perspektywy „postsocjalizmu”. Następnie omawiamy empiryczne i teoretyczne propozycje zawarte w artykułach opublikowanych w numerze, reprezentujących różne konteksty tematyczne i metodologiczne. W części końcowej nakreślamy możliwe kierunki dalszych badań, jednak nasza tematyzacja bynajmniej nie jest kompletna. Zamiast autorytatywnego podsumowania „stanu wiedzy” w dyskursywnym polu umiędzynarodowienia produkcji wiedzy formułujemy szereg problemów – częściowo, co nieuniknione, powtórzonych za innymi autorami – które nie zostały

1 Pozwalając sobie na nutę osobistą, jako autorzy tego tekstu chcielibyśmy nadmienić, że niniejsze przedsięwzięcie redakcyjne jest jednym z etapów i zarazem efektów naszej dziesięcioletniej współpracy, którą postrzegamy jako wzajemną inspirację przedstawicieli anglofońskiego „Zachodu” i słowiańskiego „Wschodu” w refleksji nad tym, jak tworzymy, rozpowszechniamy i wykorzystujemy wiedzę w naukach społecznych i humanistycznych. Mamy wprawdzie odmienne pochodzenie, ale podzielamy wizję świata i staramy się wpleść nasze idee w pracę z różnicami, nierównościami i barierami oraz pomimo owych różnic, nierówności i barier. Jest to dla nas mikropolityczny projekt całonocnego uczenia się i oduczania naszego pozycjonowania w międzynarodowym świecie wiedzy naukowej oraz nabywania świadomości tego, co możemy (lub czego nie jesteśmy w stanie) z tym zrobić.

wprawdzie szeroko przeanalizowane w tym numerze, jednak wyraźnie nawiązują do opublikowanych w nim artykułów lub stanowią ich rozszerzenie.

Odpowiedź na pytanie, czym jest Europa Środkowo-Wschodnia, ujawnia usytuowanie osoby udzielającej tej odpowiedzi; może bowiem oznaczać szczególny sposób postrzegania tego regionu jako przestrzeni zarówno politycznej, jak i epistemicznej. Określenia „postsocjalistyczny”, „postkomunistyczny” czy „poradziecki”/„postsowiecki” odnoszą się do pojęć, które mają służyć poznaniu Europy Środkowo-Wschodniej. Pojęcia te weszły w użycie w celu opisanego i objaśnienia zmian, jakie zaszły po upadku ustroju socjalistycznego w państwach regionu, oraz ujęcia tych zmian w kategoriach zerwania czasowego, co oddawać ma człon „post-”. W tym samym celu zastosowano pojęcie „przejścia” (*transition*). Na Europę Środkowo-Wschodnią patrzono zatem głównie przez pryzmat zerwania z socjalizmem jako odmianą nowoczesności oraz przejścia do triumfującego kapitalizmu (czy raczej restauracji kapitalizmu). Jak twierdzą Gil Eyal, Iván Szelényi, Eleanor R. Townsley (Eyal i in., 2018), transformacja wymagała zbudowania kapitalizmu w sytuacji braku kapitalistów, należało zatem dyskursywnie i instytucjonalnie wykreować zbiorowość, która przypominałaby klasę posiadaczy kapitału. W perspektywie tak rozumianego przejścia „postsocjalizm” – termin stosowany głównie przez badaczy zachodnich – oznacza zarówno demontaż pewnego typu struktur państwowych, polityk, gospodarek i tożsamości, jak i ich ponowną konstrukcję w ramach wyobrażeń liberalno-kapitalistycznych. Jakkolwiek nurt badań nad postsocjalizmem nigdy nie był jednolity, spotkał się z zarzutem orientalizacji społeczeństw Europy Środkowo-Wschodniej. Krytykowano zwłaszcza uprzywilejowanie zachodnich koncepcji ujmujących „Wschód” jako zacofany, nierozwinięty, tkwiący w tradycji lub mentalności sowieckiej i wymagający modernizacji. Takie orientalistyczne podejście do regionu spłaszcza różne historyczne procesy kulturowe i polityczne zawierające się w redukcjonistycznej koncepcji postsocjalizmu. Formy władzy oraz kultury polityczne komunizmu czy socjalizmu państwowego nigdy nie były jednorodne. Region był częściowo zdominowany przez ZSRR, ale Jugosławia i Albania ostatecznie znalazły się poza blokiem. Polityka gospodarcza i pracownicza, zakres swobód publicznych i stopień represji, systemy oświatowe, polityka kulturalna, prawa kobiet, traktowanie mniejszości narodowych, sposoby radzenia sobie przez obywateli z kryzysami i formy buntu, a także drogi odchodzenia od ustroju oraz doświadczanie zmiany systemowej – wszystkie te aspekty życia, i wiele innych, nie tylko znacznie różniły się w zależności od państwa, ale też ulegały przemianom w czasie w obrębie poszczególnych państw.

Postsocjalizm może być obciążony spuścizną zimnowojennych studiów regionalnych (*area studies*), ale też wyobrażeniami eksploatowanymi w literaturze i kulturze popularnej (Murawska-Muthesius, 2006; Parfianowicz, 2020). Przedrostek „post-” sugeruje wyraźnie pęknięcie czasowe między nieudaną przeszłością a oczekiwaną przyszłością. Istnieje jednak wiele oznak ciągłości struktur, sposobów myślenia i praktyk społecznych. Na przykład Martin Müller (2020b) pyta, czy postsocjalizm jest użyteczną kategorią ana-

lityczną, skoro odnosi się do społeczeństw, które nie są już tylko postsocjalistyczne, ale stały się czymś nowym. Postsocjalizm może też sugerować, że doświadczenie socjalizmu państwowego było jedyną ramą, która umożliwia zrozumienie tych społeczeństw w okresie między 1917/1945 a 1991 rokiem. Inni jednak twierdzą, że połączenie perspektyw postsocjalizmu i transformacji czy przejścia wciąż ma dużą wartość analityczną (np. Bailyn i in., 2018).

Europa Środkowo-Wschodnia jest jednak pojęciem złożonym i sama w sobie nazwa ta może budzić kontrowersje. Do czego odnosi się przymiotnik „środkowa”? Attila Melegh (2006, 2018) zauważa, że Europa Środkowa jest konstrukcją polityczno-kulturową, osadzoną w szerszym hierarchicznym, cywilizacyjnym porządku świata, jaki wyłonił się z europejskich wyobrażeń kolonialnych. Zgodnie ze spostrzeżeniami Larry’ego Wolffa (Wolff, 2020): im dalej na wschód Europy patrzono, tym bardziej postrzegano ją jako zacofaną i niecywilizowaną. Już samo określenie Europa Środkowa może służyć jako koncepcja orientalizująca, wyróżniająca narody lub kraje bliższe Zachodowi, zwłaszcza gdy chce się zaznaczyć dystans względem Wschodu zdominowanego przez Rosję. Konkretnie znaczenia przypisywane tej nazwie będą jednak odzwierciedlać wartości dominujące w danej grupie lub warstwie społecznej, w określonym nurcie politycznym, w pokoleniu lub jego części, w kręgu intelektualnym lub w jakiegokolwiek innej istotnej kategorii. Co więcej, Europa Środkowa nie ma ustalonych granic i wydaje się mieć wiele „centrów” (Zombory, 2018). Dotyczy to również sytuacji, gdy połączymy przymiotniki „środkowa” i „wschodnia” w jedną koncepcję. Europę Środkowo-Wschodnią można scharakteryzować jako posiadającą niegdyś wymuszoną orientację polityczną na wschód, ale afirmowaną orientację kulturową na zachód. Wraz z rozszerzeniem Unii Europejskiej i integracją nowych państw członkowskich, a także powiększeniem Sojuszu Północno-atlantyckiego, obrona orientacja polityczna jest wyraźnie zachodnia. Jednocześnie to, co można uznać za sentymenty kulturowe, stanowi mieszankę własnych mitów regionu i jego narodów, wyrażających zarówno ich esencjalną „zachodniość”, jak i esencjalną „wschodniość”, wraz z wzorcami przynależności, zaangażowania i tożsamości, które zarazem wykorzystują i kwestionują nowsze (lub nie tak nowe) elementy, od konsumpcjonizmu po ekologię, od kosmopolityzmu po nacjonalizm itp. Odniesienia te są przy tym często wspólne dzisiejszym środkowo-wschodnim Europejczykom i Europejkom żyjącym w regionie i w diasporach na całym świecie oraz innym współmieszkańcom planety – ludziom różnych kontynentów, ras, etniczności i orientacji politycznych.

Trudność w poznawaniu Europy Środkowo-Wschodniej jest w istocie podobna, jak w przypadku każdego dużego i zróżnicowanego kulturowo regionu, którego historiografia obciążona jest znaczeniami (geo)politycznymi. Powyższa refleksja wskazuje na kwestie związane z dominacją konceptualizacji zachodnich, głównie powstałych na gruncie języka angielskiego. Badacze i badaczki próbują jednak rozwijać podejścia teoretyczne, pozwalające „poznać” Europę Środkowo-Wschodnią od wewnątrz, aby pokonać pułapki perspektywy badań nad postsocjalizmem. Poniżej omówimy pokrótce niektóre z tych

sposobów: koncepcję półperyferyjności, ramę postkolonialną oraz propozycję polegającą na nowym przemyśleniu idei „Wschodu”.

Opierając się na podejściu zapoczątkowanym przez Immanuela Wallersteina w ramach analizy systemów-światów (Wallerstein, 1974, 2001, 2007), niektórzy badacze traktują Europę Środkowo-Wschodnią jako przykład półperyferii w globalnym systemie produkcji, dystrybucji i wymiany wiedzy. W takiej perspektywie analitycznej systemy wiedzy postrzega się jako równoległe do struktur światowej gospodarki, zorganizowane w układzie stosunków między regionami centralnymi, dominującymi w produkcji i obiegu wiedzy, a pozostałymi regionami, które względem rdzenia pozostają w pozycji peryferyjnej lub półperyferyjnej (Demeter, 2019; Schott, 1998). Regiony centralne dominują dzięki swej historycznie ukonstytuowanej hegemonii (która odzwierciedla i podtrzymuje ich władzę gospodarczą i polityczną), wspieranej obecnie poprzez technologie rankingów uniwersyteckich, potencjał ekonomiczny, koncentrację na studentach wywodzących się z elit i mobilności akademickiej, kontrolę nad procesami wydawniczymi oraz dysponowanie środkami dystrybucji wiedzy. Światowy system wiedzy jest homologiczny względem światowej gospodarki, której centra znajdują się głównie na obszarze globalnej Północy. W jakim zatem sensie Europę Środkowo-Wschodnią można uznać za półperyferie? David Ost (2018) sugeruje, że Europa Wschodnia historycznie ukonstytuowała się jako półperyferie zarówno względem Europy Zachodniej, jak i Rosji i Związku Radzieckiego. Wizje Europy z konieczności opierały się na negatywnym i orientalizującym postrzeganiu „Wschodu”. Ost twierdzi jednak, że podczas gdy niechrześcijański Wschód z definicji znajdował się poza Europą, a zatem był peryferyjny, półperyferyjność Europy Wschodniej opierała się na jej roszczeniach do przywilejów kulturowych:

Europa Wschodnia była eksploatowana, lecz nie skolonizowana, podporządkowana gospodarce światowej, lecz nie całkowicie upokorzona i zdegradowana. W przeciwieństwie do peryferii zachowała roszczenia do europejskości, chrześcijaństwa, białości i przywilejów zarezerwowanych dla każdej z tych kategorii. W sztuce i literaturze, w życiu intelektualnym i politycznym jej osiągnięcia zawsze były uznawane przez centrum, nawet jeśli często postrzegano je jako egzotyczne (Ost, 2018, s. 20).

W świetle ekspansjonizmu Rosji w różnych okresach – od czasów nowożytnych, poprzez stalinowski imperializm i podporządkowanie narodów nierosyjskich w Związku Radzieckim, po trwającą wojnę, w której Ukraina walczy „przeciwko tyranii, która jest też mocarstwem kolonialnym” (Snyder, 2022) – pierwsza część powyższego cytatu może budzić zastrzeżenia. Jednocześnie Ost słusznie zauważa, że kraje Europy Środkowo-Wschodniej jako półperyferie mogą być miejscem tworzenia innowacyjnych idei (jako główne przykłady przytacza koncepcje kontroli robotniczej w miejscu pracy oraz społeczeństwa obywatelskiego), brakuje im jednak zasobów i wpływów, aby kierować wdrażaniem tych pomysłów w regionach centralnych. Ponadto innowacyjne koncepcje środkowo-wschodnio-europejskie mogą zostać zawłaszczane przez Zachód i poddane radykalnej rekontekstualizacji, przez co stracą swoją specyfikę, a niekiedy powrócą

w zupełnie nowej postaci (Ost podaje przykład przeobrażenia koncepcji „społeczeństwa obywatelskiego”, wypracowanej przez Solidarność w Polsce, w kierunku neoliberalnym w czasach transformacji²). Kategoria półperyferii jest zatem atrakcyjna dla badaczy Europy Środkowo-Wschodniej, w tym w takich obszarach, jak badania nad szkolnictwem wyższym, jako propozycja analizy regionu w kontekście procesów integracji, inkorporacji, harmonizacji i konkurencji, inicjowanych głównie przez centra globalnego systemu wiedzy.

Refleksję nad postsocjalistyczną kondycją Europy Środkowo-Wschodniej umożliwia również rama postkolonialna. Hana Červinková zasugerowała swego rodzaju „myślenie pomiędzy” postkolonializmem i postsocjalizmem, proponując orientację ku „rodzimy” badaniom w Europie Środkowo-Wschodniej” (Červinková, 2012, s. 155). Jakkolwiek nurt postkolonialny powstał pierwotnie w zachodnich środowiskach akademickich na opisanie zachodnich form kolonializmu, Červinková stawia pytanie o to, jakie paradygmaty, koncepcje czy ramy teoretyczne pozwalają badać Europę Środkowo-Wschodnią z uwzględnieniem jej własnych perspektyw. Autorka zwraca uwagę na asymetryczność relacji między badaczami postsocjalizmu i postkolonializmu: ci pierwsi uczą się od tych drugich, ci drudzy zaś wprawdzie poznają doświadczenia i perspektywy Europy Środkowo-Wschodniej, rzadko jednak uczą się z nich. Červinková mimo wszystko przekonuje, że między tymi dwoma podejściami analitycznymi może istnieć twórczy dialog, a na podstawie przeglądu badań wyróżnia kilka odmian owego „myślenia pomiędzy” postsocjalizmem i postkolonializmem, w tym krytykę postsocjalizmu, rekonceptualizację kategorii „imperium”, dekonstrukcję zimnowojennego podziału na „trzy światy” i odpowiadających mu obszarów wiedzy (Pierwszy Świat badany przez główny nurt nauk społecznych, Drugi Świat przez studia regionalne i koncepcję postsocjalizmu, zaś Trzeci Świat przez studia postkolonialne) oraz badanie urasowienia jako praktyki tworzenia wewnętrznych i zewnętrznych „obcych” (zob. też Chari & Verdery, 2009). Również Tamar Koplatadze (2019) dostrzega potencjalną wartość dialogu między postsocjalizmem i postkolonializmem dla lepszego zrozumienia Europy Środkowo-Wschodniej. Uważa, że taki dialog pozwoliłby rozbić dychotomię Wschód–Zachód poprzez krytykę dominującego modelu analizy postkolonialnej, czyli opartego na dziejach zachodniego imperializmu, a także umożliwiłby rewizję znaczenia postsocjalizmu jako zjawiska historycznego, a nawet „samych koncepcji radzieckiego komunizmu i socjalizmu” (Koplatadze, 2019, s. 470)³.

2 Nie należy jednak widzieć w tym procesie jednokierunkowego, bowiem lokalni politycy, intelektualiści i inni aktorzy życia publicznego również mogą uczestniczyć w tego rodzaju rekontekstualizacjach.

3 Trudności związane z takim dialogiem uwiadamiają się w dyskusji między Tamarą Koplatadze i Wacławem Morozowem na temat konceptualizacji Rosji jako „podporządkowanego imperium” (*subaltern empire*) i dyskusji o obszarze radzieckim/rosyjskim jako świecie „kolonizacji wewnętrznej” (Morozov, 2015). Morozov przyznaje, że określanie Rosji mianem kraju podporządkowanego może budzić kontrowersje, jednak przekonuje, że w szerszym kontekście międzynarodowym Rosję da się analizować jednocześnie jako imperium kolonialne względem jej bliskich sąsiadów oraz imperium podporządkowane hegemonii Zachodu, zwłaszcza Stanów Zjednoczonych. Koplatadze uważa tezę Morozowa za nieprzekonującą, w szczególności podważa koncepcję kolonizacji wewnętrznej. Koncepcja ta (zob. też Etkind, 2011) ujmuje stosunki Rosji ze światem przez nią zdominowanym jako odmienne od zachodnich form imperializmu kolonialnego. Przymiotnik „wewnętrzna” sugeruje przy tym na przykład, że narody krajów bałtyckich czy Ukrainy są częścią świata rosyjskiego/radzieckiego,

W wyniku krytyki zastosowania teorii postkolonialnej do badań wschodnioeuropejskich podjęto próby tworzenia koncepcji emicznych, lepiej osadzonych w realiach regionu. Praca Tomasza Zaryckiego *Ideologies of Eastness* (Zarycki, 2014) zawiera propozycję zarówno wyjścia poza zachodniocentryczność, jak i uporania się z ograniczeniami postkolonializmu. Zarycki przyjmuje, że refleksja nad Europą Środkowo-Wschodnią wymaga konfrontacji z dwojakiego rodzaju orientalizmem. Nie tylko region, zwłaszcza jego wschodnia część, jest obiektem dyskursów orientalizujących, ale także intelektualiści z tego regionu wytwarzają takie dyskursy, zwłaszcza opisujące świat radziecki lub rosyjski. Korzystając z analizy systemów-światów, postkolonializmu i teorii Pierre’a Bourdieu, Zarycki nie odrzuca podejść zachodnich, ale stara się je przepracować w sposób, który przyniesie Europie Środkowo-Wschodniej samowiedzę bez „samoorientalizacji”, a jednocześnie skłoni zachodnich intelektualistów do rewizji ich własnych wyobrażeń na temat regionu. Przyjmowanie wspomnianych idei teoretycznych jako ramy poznawczej w kontekstach Europy Środkowo-Wschodniej bywa kwestionowane jako zależność intelektualna od Zachodu – zależność epistemiczna, rozpowszechniona w liberalnych kręgach intelektualnych. Krytykę tę wspiera koncepcja, w myśl której region środkowo-wschodnio-europejski jest obszarem półperyferyjnym, niejednoznacznie umiejscowionym pomiędzy Wschodem i Zachodem, czy wręcz różnorako postrzeganymi „wschodami” i „zachodami”. Zarycki proponuje więc myślenie raczej o „wschodniości” niż o „Wschodzie”. Jego podejście może przy tym budzić wątpliwości teoretyczne o tyle, że – na przykład – użycie przezeń Saidowskiego pojęcia orientalizmu (Said, 1991) ujawnia ograniczenia zastosowania ramy postkolonialnej w kontekstach Europy Środkowo-Wschodniej (zob. krytyczne omówienie tego i innych aspektów analizy Zaryckiego: Nowicka, 2014).

W ostatnich latach jeszcze inną próbę podjął Martin Müller, który postawił pytanie o to, w którym miejscu ładu globalnego znajdują się byłe społeczeństwa socjalistyczne, jeśli są one „zbyt zamożne, by przypisać je do Południa, i jednocześnie zbyt biedne, by zaklasyfikować je do Północy”, zawieszone „w swoistej strefie cienia, gdzieś pomiędzy globalną Północą a globalnym Południem, nie należąc jednocześnie w pełni do żadnego z nich” (Müller, 2020b, s. 158). Müller używa nazwy „Wschód” na określenie „przestrzeni epistemicznej – przestrzeni liminalnej między Północą a Południem” (Müller, 2020b, s. 159), która obejmuje Europę Środkowo-Wschodnią, ale niekoniecznie tylko ją. Nawiązanie do postkolonializmu związanego z globalnym Południem służy autorowi do pokazania, jak dawny Drugi Świat może tworzyć teorie na swój temat poza ramami epistemologii mających za punkt odniesienia Zachód lub Północ. Dla Müllera postsocjalizm jest koncepcją ograniczającą i zawierającą tendencję do orientalizacji. W którym momencie kończy się postsocjalizm? Albo, jak ujmuje to József Böröcz (2012) w odniesieniu do Węgier: czy społeczeństwa Europy Środkowo-Wschodniej nie tkwią w błędnym kole nieustannego „doganiania” Zachodu – procesu zawsze mierzonego w kontekście

a kolonializm odnosi się jedynie do dominacji elity kulturowej lub gospodarczej (zob. też Tlostanova, 2012). Spór ten można uznać za przykład tego, jak problematyczne jest przenoszenie koncepcji analitycznych z jednego kontekstu polityczno-historycznego do drugiego bez należytej rekontekstualizacji.

przejścia owych społeczeństw do europejskiej nowoczesności? Na łamach „Praktyki Teoretycznej” opublikowano serię głosów krytycznych wobec koncepcji Müllera. Argumentowano, między innymi, że kategoria „Wschód”, podobnie zresztą jak rozróżnienie „Północ” – „Południe”, zaciemnia dynamikę podziałów klasowych wewnątrz społeczeństw (Szcześniak, 2020) oraz narażona jest na przechwycenie przez reakcyjną, esencjalistyczną politykę tożsamości (Sowa, 2020) lub że koncepcja ta może być trudna do zaakceptowania przez mieszkańców regionu, ponieważ podkreśla ich peryferyjność (Leszczyński, 2020; Zarycki, 2020). Broniąc koncepcji „globalnego Wschodu”, Müller (2020a) postulował potrzebę rewizji pojęć adekwatnie do kontekstu, podejście porównawcze i rozszerzenie teorii. Choć debata ta jest potrzebna i inspirująca jako przedsięwzięcie intelektualne, przyszłość pokaże, jakie nowe ramy epistemiczne pojawią się w społeczeństwach Europy Środkowo-Wschodniej i jak będą używane w polityce, działalności kulturalnej i w innych obszarach społecznej praktyki.

Jednym z obszarów, w których umiędzynarodowienie produkcji wiedzy odgrywa istotną rolę, jest szkolnictwo wyższe. Po upadku komunizmu sektor ten w państwach Europy Środkowo-Wschodniej doświadczył reform instytucjonalnych, „europeizacji” polityk oraz integracji z opartym na konkurencji, globalnym systemem szkolnictwa wyższego (Dobbins, 2015; Kwiek, 2012). Jednak procesy te nie zmniejszyły w krajach regionu poczucia peryferyjnego położenia. Obok aspektów ekonomicznych (relatywnie niskie nakłady na kształcenie i naukę) kluczowe cechy tej względnej peryferyjności, znajdującej się pod presją konieczności umiędzynarodowienia badań i nauczania, obejmują wpływ języka angielskiego jako wyznacznika widzialności i dowartościowania w środowisku akademickim, dominację zachodnich teorii i koncepcji, a także siłę ośrodków angloamerykańskich (i innych należących do globalnego „Północnego Zachodu”) w przyciąganiu talentów akademickich kosztem społeczeństw Europy Środkowo-Wschodniej. Na znaczeniu zyskały zarówno rankingi uniwersyteckie oraz indeksy cytowań (Hazelkorn, 2015; Szadkowski, 2015), i to nie tylko jako wyznaczniki statusu w globalnej akademii, ale również jako potwierdzenie względnej konkurencyjności gospodarek narodowych (Kehm, 2014). Udowodniono, że badacze i badaczki z tego regionu są rzadziej cytowani przez autorki i autorów z Zachodu, trudniej im publikować w prestiżowych angielskojęzycznych czasopismach i wydawnictwach, często też brakuje im osobistych lub instytucjonalnych zasobów, aby konkurować w hierarchicznie ustrukturyzowanym globalnym systemie produkcji wiedzy (Duszak & Lewkowicz, 2008; Warczok & Zarycki, 2018). Jak wspomnieliśmy, Europa Środkowo-Wschodnia zmagą się z zachodnią dominacją epistemologiczną. Michał Buchowski (2004, 2014, 2019) w kontekście reprezentowanej przezeń dyscypliny określił badania nad Europą Środkowo-Wschodnią mianem *twilight zone anthropology*; mamy bowiem do czynienia z regionem, który jeśli w ogóle wzbudza zainteresowanie w globalnych centrach akademickich, to raczej ograniczone, podobnie jak ograniczony pozostaje wpływ tutejszych ośrodków na główne nurty badań. W efekcie koncepcje i sformułowania, za pomocą których mieszkanki i mieszkańcy Europy Środkowo-Wschodniej

mówią o sobie lub teoretyzują na ogólniejszym poziomie, są marginalizowane przez sposoby myślenia dominujące na Zachodzie. Buchowski zwraca uwagę zwłaszcza na obecność tych zjawisk w polskiej antropologii, wskazuje też na zniekształcenia, do których przyczyniają się importowane pojęcia, takie jak „postsocjalizm”. Socjolog Norbert Petrovici (2015) zauważa, że tendencja do importowania pojęć powoduje, że Europa Środkowo-Wschodnia staje się swego rodzaju „enklawą”, która ma wprawdzie swój wkład empiryczny, ale nie epistemologiczny. Inne wnioski z obszaru socjologii dotyczą, na przykład, badań nad seksualnością i teorią queer (Kulpa & Mizielińska, 2011; Mizielińska & Stasińska, 2018), w których nieraz mamy do czynienia z zaimportowanymi i zewnętrznymi (*etic*) koncepcjami, mogącymi nie oddawać w pełni specyfiki uwarunkowań Europy Środkowo-Wschodniej.

Wiele z problemów, które zarysowaliśmy powyżej, podejmują artykuły zamieszczone w niniejszym numerze. Teksty te łączą zagadnienia epistemologiczne, odnoszące się do sposobów badania historycznych i współczesnych realiów regionu, z kwestiami widoczności i prawomocności badaczek i badaczy środkowo-wschodnio-europejskich w międzynarodowym (czy też umiędzynarodowionym) systemie produkcji wiedzy. Autorki i autorzy stosują zróżnicowane podejścia teoretyczne i metodologiczne: od historii pojęć, poprzez teorię krytyczną, po ilościowe i jakościowe analizy publikacji naukowych wykorzystujące narzędzia bibliometryczne.

Konceptualizacja Europy Środkowo Wschodniej jest wiodącym tematem artykułu Moniki Orechowej (Orechova, 2023). Autorka dostrzega różnorodność krajów mieszczących się w tej kategorii, przyjmuje jednak zbieżność tej i innych nazw, takich jak Europa Wschodnia czy Europa Środkowa (określa je zbiorczo mianem „klastra pojęciowego” – *conceptual cluster*), i pokazuje, że sposób ich użycia zakłada, na ogół nie wprost, asymetryczny lub szczególny status takiej kategoryzacji w przeciwieństwie do domyślnego i w efekcie dominującego statusu nazwy „Europa” jako odnoszącej się do europejskiego Zachodu. Orechova śledzi historię i zasięg pojęcia Europy Środkowo-Wschodniej w pierwszej dekadzie „postsocjalistycznej” (1990–2000), kiedy dyskusje na temat pojęć regionalnych uwikłane były w różne stawki ideologiczne odnoszące się nie tylko do kierunku transformacji polityczno-gospodarczej, lecz również do szerokiej orientacji historycznej regionu i jego narodów na arenie międzynarodowej po zimnej wojnie. Autorka korzysta z zaproponowanej przez Rainharta Kosellecka koncepcji „przestrzeni doświadczenia” i „horyzontu oczekiwań”, dzięki czemu śledzi sposób, jak ów klaster pojęciowy był określany „przez odniesienie do [jego] dawnego statusu jako regionu postsowieckiego lub postkomunistycznego, co zdaje się także służyć umacnianiu przekonania o «wschodniości» i «zacofaniu» regionu”, oraz jak kraje te „przesuną się bliżej Europy, a to sugeruje, że region nie jest jeszcze postrzegany jako pełnoprawna jej część” (Orechova, 2023). Przez pryzmat historii pojęć (*Begriffsgeschichte*) Orechova analizuje korpus tekstów z zakresu badań edukacyjnych opublikowanych we wskazanej dekadzie. Dowodzi, że chociaż w dziedzinach takich jak pedagogika odniesienia do pojęć regio-

nalnych często stosowane są jedynie opisowo, w celu rozróżnienia geograficznego, to ani same pojęcia, ani ich użycie nie mają charakteru neutralnego. Konstruktivistyczna wrażliwość, jaka zagościła w naukach społecznych i humanistycznych w drugiej połowie ubiegłego wieku, w istocie nauczyła nas, że nazwy pojęć bywają obciążone znaczeniami politycznymi i, tym samym, są sporne, zwłaszcza gdy rzeczywistość, którą mają uchwycić, stanowi przestrzeń konfliktu, walki, debaty tożsamościowej lub przedmiot zachodzących zmian społecznych. Również naukowe konceptualizacje regionów nie są zatem wolne od wymiarów politycznych. Warto zauważyć, że pomimo znacznej zmienności nazw w analizowanym przez autorkę klastrze pojęciowym od połowy lat dziewięćdziesiątych nazwa „Europa Środkowo-Wschodnia” zyskuje na znaczeniu kosztem nazwy „Europa Wschodnia”. Nie będzie chyba błędna interpretacja tego trendu jako odzwierciedlenia ówczesnego nastroju politycznego, przynajmniej w tych państwach regionu, w których panowało przekonanie, że spuścizna dominacji radzieckiej jest już przeszłością, a aspiracje do integracji ze strukturami europejskimi nabierały wyraźniejszego kształtu. Artykuł inspirował do dalszej dyskusji o Europie Środkowo-Wschodniej nie tylko jako o konceptualnym i politycznym „innym” Zachodu, ale także jako o rzeczywistości regionalnej i powiązanej z nią koncepcji pełnej własnych wewnętrznych różnic i nierówności oraz wielorakich trajektorii krajowych i subregionalnych, tylko częściowo obecnych w „spojrzeniu z zewnątrz”.

Również w artykule Pawła Swianiewicza i Marii Niedziółki pojawia się kwestia zarówno wspólnych cech Europy Środkowo-Wschodniej, jak i jej zróżnicowania w kontekście szerszego europejskiego systemu produkcji wiedzy (Swianiewicz & Niedziółka, 2023). Autorzy podejmują problem nierównomiernej dystrybucji wiedzy w międzynarodowym polu badawczym studiów miejskich. Korzystają z perspektywy „rozwoju zależnego” (tu reprezentowanej przez rozwiniętą i spopularyzowaną przez Wallersteina triadę rdzeń–peryferie–półperyferie) w celu zidentyfikowania wzorów centralności lub peryferyjności badań, co definiują jako stopień widoczności publikacji i wpływu na innych badaczy w kraju i za granicą. Przyjmują założenie jasne i dobrze ugruntowane w literaturze: badania z obszarów akademickiego rdzenia (centrum) są częściej cytowane i mają większy wpływ intelektualny niż badania powstałe na obszarach o mniej centralnej pozycji. „Naukowcy peryferyjni” czerpią z innowacji teoretycznych i metodologicznych wypracowanych w centrum, ich własny wkład na ogół ogranicza się zaś do dostarczania lokalnego materiału empirycznego analizowanego przez pryzmat idei powstałych gdzie indziej. Nie chodzi jednak o to, że naukowcy spoza rdzenia nie tworzą znakomitych ram badawczych oraz teorii, lecz o to, że strukturalne usytuowanie, przewaga ekonomiczna, prestiż międzynarodowy oraz historycznie ukształtowane hegemonie stojące za instytucjami, grupami badawczymi i pojedynczymi badaczami z obszarów centralnych uprzywilejowują publikacje pochodzące z centrum, podczas gdy koncepcje i metody powstałe na peryferiach (często w ramach ugruntowanych tradycji lub szkół myślenia) pozostają niezauważane lub traktuje się je marginalnie. Zasadne wydaje się zatem założenie, że

autorki i autorzy badań prowadzonych na peryferiach naśladują badania z centrum, ale koncentrują się na lokalnych publikacjach w języku narodowym (czyli dziś innym niż angielski), a aby zostać zauważonymi w międzynarodowej nauce, szukają współpracowników i współautorów w regionach bardziej centralnych. Założenie to nie jest oczywiście wolne od ryzyka uproszczenia, jednak ogólna tendencja jest wyraźna. Aby ukazać dynamikę centrum–peryferie w drugiej dekadzie XXI wieku, Swianiewicz i Niedziółka wykorzystują podejście bibliometryczne, analizując ponad dwa tysiące publikacji z sześciu międzynarodowych czasopism. Ich ustalenia potwierdzają ogólną peryferyjną i półperyferyjną pozycję niemal wszystkich krajów Europy Środkowo-Wschodniej. Ich obserwacje są jednak zniuansowane, ponieważ część regionu zajmuje w europejskiej produkcji wiedzy pozycję peryferyjną, a część tylko „częściowo peryferyjną” (termin ten użyty jest w celu uniknięcia relacyjności związanej z „półperyferyjnością”), zaś jeden kraj ma pozycję „częściowo centralną” (Czechy). Obecność Hiszpanii i Włoch w europejskim centrum, obok Holandii, Szwecji i Niemiec, jest kolejną interesującą obserwacją, którą autorzy wyjaśniają na podstawie wcześniejszej literatury wskazującej na przesuwanie dwóch krajów południowoeuropejskich w kierunku globalnego rdzenia w ostatnich dekadach. Ich refleksja inspiruje pytanie o przyszłą dynamikę pozycjonowania badań pochodzących z Europy Środkowo-Wschodniej.

Redi Koobak i Raili Marling zajmują się w swoim artykule problemem produkcji wiedzy w ramach neoliberalnej polityki, która w dużej mierze ukształtowała kondycję akademii w „potransformacyjnych” krajach regionu (Koobak & Marling, 2023). Analizują przypadek Estonii – kraju, którego radziecka przeszłość była, jak twierdzą, przykładem kolonializmu rosyjskiego. Takie podejście pozwala im zbadać, „jak postrzegany obecnie jako przestrzeń marginalna wschód Europy uwikłany jest w podtrzymywanie kolonialnego modelu sprawowania władzy, który nadal trwa w Europie, również w świecie nauki”. Neoliberalizm lat dziewięćdziesiątych XX wieku traktowany był przez elity polityczne w całym regionie jako antidotum na zrzućcie ciężaru spuścizny radzieckiej i przezwyciężenie piętna „wschodniości”. Związany ze zmianami strukturalnymi początku obecnego stulecia neoliberalizm w sektorze akademickim oznaczał nasilenie się konkurencji (tak wewnętrznej, jak i międzynarodowej), rozpowszechnienie się kultury audytu oraz nacisk na współpracę z biznesem. To typowe cechy współczesnego „kapitalizmu akademickiego”. Koobak i Marling omawiają kwestię neoliberalizacji, pokazując, jak postępowe idee, w tym przypadku feminizm, dokooptowano do neoliberalnej, hegemonicznej wizji zmian społecznych. Jednocześnie, jak przekonują autorki, krytyczna refleksja na gruncie transnarodowego feminizmu do tej pory w dużej mierze pomijała konteksty społeczeństw postsocjalistycznych i poradzieckich. W najlepszym razie jedynie badaczki z „Zachodu” (lub „globalnej Północy”) przez wiele lat wypowiadały się w imieniu Europy Środkowo-Wschodniej, podążanie zaś za zachodnimi trendami teoretycznymi i ich naśladowanie było dla badaczek ze „Wschodu” sposobem na osiągnięcie widzialności w prestiżowych czasopismach i wydawnictwach, nieraz kosztem tematów istotnych w kontekście lokal-

nym czy krajowym. Autorki tego artykułu podejmują zatem próbę „decentryzacji” dyskusji o dekolonialności i feminizmie, koncentrując się na regionie, który wymyka się ramom podziału „Północ”–„Południe”. Usytuowanie Europy Środkowo-Wschodniej niejako poza kluczowymi kategoriami narracji dominującej w krytycznie zorientowanej humanistyce globalnej może prowadzić do tego, że badania powstające w tej części Europy objaśniają własną rzeczywistość „centrom epistemicznym” często nie na własnych warunkach. Tę rolę i związane z nią wyzwania dość dobrze zna wiele osób pochodzących z regionu i uczestniczących w międzynarodowych sieciach akademickich. Koobak i Marling proponują trojaką interwencję: tworzenie „lepszyc opowieści”, realizację „powolnej nauki” oraz poszerzenie wachlarza stylów i form praktyki akademickiej w celu zapewnienia większej różnorodności głosów i typów wrażliwości – w tym artystycznych i aktywistycznych – w procesie tworzenia wiedzy. Ponieważ język dekolonizacji nie jest metodą ustaloną raz na zawsze, ale perspektywą poznawania świata, propozycja autorek otwiera możliwość takiej różnorodności, zwłaszcza otwartości na „lokalne dialogi na osi Wschód–Wschód” zorientowane na wymianę „pomysłów na inicjowanie przemiany akademii”.

Choć każdy z tych artykułów prezentuje własną perspektywę, wszystkie łączy związek z szerszym polem badawczym, wszystkie też dostarczają cennych pomysłów do dalszych dociekań empirycznych i teoretycznych. Rzecz jasna, zakres tematów, które nie zmieściły się w niniejszym numerze „*Studia Litteraria et Historica*”, jest znacznie szerszy. Wśród nich można wspomnieć o kwestiach związanych z materialnymi warunkami produkcji i obiegu wiedzy – od ogólnych pytań o wpływ neoliberalnego kapitalizmu na środowisko akademickie na peryferiach i półperyferiach, w tym na systemy i instytucje w Europie Środkowo-Wschodniej, po konkretne tematy, takie jak międzynarodowy podział pracy w badaniach i kształceniu akademickim, własność, miejsce uniwersytetów i instytutów naukowych w strukturach i polityce usług publicznych, zbiorowa i indywidualna sprawczość pracownicza w odpowiedzi na zmiany organizacyjne w akademii itp. Niektóre aspekty administracyjne należą w ostatnim czasie do kluczowych problemów dyskutowanych w społecznościach akademickich, na przykład: kultura audytu i ewaluacja oparta na wynikach, selektywność w doborze tematów do publikacji, reżimy grantowe i recenzyjne, znaczenie rankingów uniwersyteckich, wskaźniki bibliometryczne czasopism czy prestiż wydawców⁴. Wśród zagadnień, które wciąż czekają na pogłębioną analizę i otwartą debatę, znajdują się na przykład: wyznaczniki sukcesu i dystynkcji w obrębie ról i karier akademickich, kapitały kulturowe w akademickich stosunkach centrum–peryferie, wpływ na środowisko studenckie i kształcenie czy ciągłość i zmiana w socjalizacji zawodowej pracowników akademickich. Idee dotyczące produkcji i dystrybucji wiedzy oraz podejść w analizie umiędzynarodowienia będą prawdopodobnie inspirować jeszcze kolejne badania dominacji epistemicznej, marginalizacji i oporu (w tym reakcji

4 Na przykład opublikowana niedawno analiza trendów publikacyjnych w naukach politycznych, zob. Kaiser i in. (2023).

o charakterze politycznym), porównań wewnątrz- i międzyregionalnych, wpływu języka, innowacji metodologicznych w zakresie gromadzenia nowych danych i kwestionowania istniejących perspektyw itd. Lista tematów jest otwarta.

Na zakończenie wróćmy do punktu wyjścia, czyli spojrzenia na Europę Środkowo-Wschodnią jako rzeczywistość polityczną, (wielokulturową i epistemiczną. Temat numeru, czyli produkcję wiedzy akademickiej, ujęliśmy w ramy terminów – peryferyjność, neoliberalizm, umiędzynarodowienie – które nie służą jedynie abstrakcyjnemu teoretyzowaniu, ale osadzone są w czasowo-przestrzennych cechach zmieniającego się świata. Przywołanie konceptualizacji przestrzeni i czasu wydaje się zatem niezbędne w refleksji nad Europą Środkowo-Wschodnią jako formacją historyczną i dyskursywną. W tym miejscu ponownie sięgamy do Wallersteina (Wallerstein, 2001, ss. 139–144), tym razem do jego pojęcia „czasoprzestrzeni” (*TimeSpace*), zainspirowanego kategoryzacją czasu społeczno-historycznego przedstawioną przez Fernanda Braudela. Koncepcja ta różni się od innych podejść w naukach społecznych, które korzystają z podobnej terminologii, takich jak kompresja czasoprzestrzeni w „ponowoczesnym” kapitalizmie (Harvey, 2003). Wallerstein twierdzi, że czas i przestrzeń są nierozłączne, ale wyróżnia różne rodzaje czasoprzestrzeni: epizodyczno-geopolityczną, cykliczno-ideologiczną, strukturalną i transformatywną. Nie mamy tu miejsca na wyczerpujące omówienie każdego typu, warto jednak zasygnalizować, w jaki sposób podejście to może przysłużyć się naszym rozważaniom. Otóż znaczną część powyższej dyskusji na temat Europy Środkowo-Wschodniej, w kontekście realiów ukształtowanych przez zimnowojenny podział „Wschód”–„Zachód” i transformacje zachodzące po roku 1989 czy 1991, można umiejscowić w czasie cyklicznym i odpowiadającej mu przestrzeni ideologicznej. Jest to zresztą główna egemplifikacja, której Wallerstein używa w eseju opublikowanym pierwotnie pod koniec lat osiemdziesiątych XX wieku. O ile przywołany przez niego przykład nie mógł objąć postsocjalizmu, jego konceptualizacja może odnosić się również do dekad późniejszych, widzimy bowiem, że dzisiejsze problemy epistemiczne są efektem średniookresowych procesów sprzed 1989 roku. Kategorie te powiązane są z okresem, który „jest zbyt długi, aby nazwać go czasem wydarzenia (*time-span of an event*)” (Wallerstein, 2001, s. 141). Jednak koncepcja Wallersteina pozwala umiejscowić badania nad Europą Środkowo-Wschodnią w jeszcze dłuższych procesach historycznych, dotyczących czasu strukturalnego i przestrzeni (nowoczesnego) systemu–świata, czyli kapitalistycznej gospodarki–świata. Europa Środkowo-Wschodnia może tu być postrzegana w globalnym i długofalowym kontekście historycznym innych (pół)peryferii oraz dynamiki (post)kolonialnej i (post)imperialnej, która obejmuje raczej stulecia niż dekady (w przeciwieństwie do ideologicznego podziału „Wschód”–„Zachód” czasów zimnej wojny i postkomunizmu). Perspektywa ta jest użyteczna w dyskusji o historycznych kontekstach peryferyzacji i niedorozwoju oraz wyzwań związanych z modernizacją i „nadrabianiem zaległości”, a także o zmieniających się i krytycznie analizowanych koncepcjach Europy Środkowo-Wschodniej (na temat koncepcji długofalowego rozwoju tego regionu, zob. Sosnowska,

2004; dyskusja o peryferyjności i „politycznych epistemologiach” nauki wschodnioeuropejskiej w okresie międzywojennym, zob. Surman i in., 2018).

Można się zatem spodziewać, że przekonującym i owocnym podejściem do badań nad jednoczesną trwałością i zmiennością Europy Środkowo-Wschodniej będzie połączenie strukturalnych historii z mikrohistoriami lokalnymi i biografiami – jak w klasycznej formule wyobraźni socjologicznej (Mills, 2007). W badaniu powiązań między strukturami i sprawczością może być przydatny również ten rodzaj czasoprzestrzeni, który Wallerstein odniósł do momentu transformacyjnego, wyrażonego przez koncepcję *kairos* czy też „czasoprzestrzeni wyboru” (*TimeSpace of human choice*) (Wallerstein, 2001, ss. 146–147). W obliczu trawiących świat kryzysów, na które różni zbiorowi aktorzy reagują tworzeniem wizji i artykułowaniem aspiracji do zmiany, pojawiają się rozważania naukowe dotyczące nie tylko stanu rzeczy (i jego przyczyny), ale także wyborów, przed jakimi stajemy, i sposobu, jak ich dokonać. Jak częściowo pokazaliśmy powyżej, takie rozważania znajdują się dziś w centrum badań nad Europą Środkowo-Wschodnią. Jest też stawka moralna, bowiem nasza wiedza – narzędzie radzenia sobie ze światem pełnym konfliktów – opiera się na ideach i koncepcjach, wymagających nie tylko namysłu analitycznego, ale i etycznego. Ukraińska badaczka Olesya Khromeychuk (2022), cytowana w artykule Moniki Orechovej, postawiła pytanie o miejsce jej kraju w wyobrażeniach geograficznych, politycznych i epistemicznych, podejmując w ten sposób kwestię relacji między wiedzą a bezpieczeństwem w kontekście zbrojnej agresji Rosji i różnorodnych reakcji (nieraz problematycznych) na tę agresję na „Zachodzie” i na szerszej arenie światowej polityki (zob. też Hendl i in., 2023). Ten konkretny przykład pokazuje, że jeszcze długo toczyć się będzie dyskusja na temat Europy Środkowo-Wschodniej – jej przeszłości, obecnego statusu oraz kierunków przyszłych zmian.

Bibliografia

- Bailyn, J. F., Jelača, D., & Lugarić, D. (Red.). (2018). *The future of (post)socialism: Eastern European perspectives*. SUNY Press.
- Böröcz, J. (2012). Hungary in the European Union: „Catching up”, forever. *Economic and Political Weekly*, 47(23), 22–25.
- Buchowski, M. (2004). Hierarchies of knowledge in Central-Eastern European anthropology. *Anthropology of East Europe Review*, 22(2), 5–14.
- Buchowski, M. (2014). Twilight zone anthropologies: The case of Central Europe. *Cargo: Journal for Cultural/Social Anthropology*, 12(1–2), 7–18.
- Buchowski, M. (Red.). (2019). *Twilight zone anthropology: Voices from Poland*. Sean Kingston Publisher.
- Červinková, H. (2012). Postcolonialism, postsocialism and the anthropology of east-central Europe. *Journal of Postcolonial Writing*, 48(2), 155–163. <https://doi.org/10.1080/17449855.2012.658246>

- Chari, S., & Verdery, K.** (2009). Thinking between the posts: Postcolonialism, postsocialism, and ethnography after the Cold War. *Comparative Studies in Society and History*, 51(1), 6–34. <https://doi.org/10.1017/S0010417509000024>
- Demeter, M.** (2019). The world-systemic dynamics of knowledge production: The distribution of transnational academic capital in the social sciences. *Journal of World-Systems Research*, 25(1), 111–144. <https://doi.org/10.5195/JWSR.2019.887>
- Dobbins, M.** (2015). Exploring the governance of Polish public higher education: Balancing restored historical legacies with Europeanization and market pressures. *European Journal of Higher Education*, 5(1), 18–33. <https://doi.org/10.1080/21568235.2014.969289>
- Duszek, A., & Lewkowicz, J.** (2008). Publishing academic texts in English: A Polish perspective. *Journal of English for Academic Purposes*, 7(2), 108–120. <https://doi.org/10.1016/j.jeap.2008.03.001>
- Etkind, A.** (2011). *Internal colonization: Russia's imperial experience*. Polity.
- Eyal, G., Szelenyi, I., & Townsley, E. R.** (2018). *Making capitalism without capitalists: Class formation and elite struggles in post-communist Central Europe*. Verso.
- Harvey, D.** (2003). *The condition of postmodernity: An enquiry into the origins of cultural change*. Blackwell.
- Hazelkorn, E.** (2015). *Rankings and the reshaping of higher education: The battle for world-class excellence*. Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/9781137446671>
- Hendl, T., Burlyuk, O., O'Sullivan, M., & Arystanbek, A.** (2023). (En)Countering epistemic imperialism: A critique of „Westsplaining” and coloniality in dominant debates on Russia's invasion of Ukraine. *Contemporary Security Policy*. <https://doi.org/10.1080/13523260.2023.2288468>
- Kaiser, T., Tóth, T., & Demeter, M.** (2023). Publishing trends in political science: How publishing houses, geographical positions, and international collaboration shapes academic knowledge production. *Publishing Research Quarterly*, 39, 201–218. <https://doi.org/10.1007/s12109-023-09957-x>
- Kehm, B. M.** (2014). Global university rankings – Impacts and unintended side effects. *European Journal of Education*, 49(1), 102–112. <https://doi.org/10.1111/ejed.12064>
- Khromeychuk, O.** (2022). Where is Ukraine? *RSA Journal*, 2022(2), 26–31. <https://www.thersa.org/comment/2022/06/where-is-ukraine>
- Koobak, R., & Marling, R.** (2023). Neoliberalizacja nauki w Estonii z perspektywy feminizmu transnarodowego i dekolonialnego (A. Górny, Tłum.). *Studia Litteraria et Historica*, 2023(12), Article 3094. <https://doi.org/10.11649/slh.3094>
- Koplatadze, T.** (2019). Theorising Russian postcolonial studies. *Postcolonial Studies*, 22(4), 469–489. <https://doi.org/10.1080/13688790.2019.1690762>
- Kulpa, R., & Mizelińska, J.** (Red.). (2011). *De-Centring Western sexualities: Central and Eastern European perspectives*. Routledge.
- Kwiek, M.** (2012). Universities and knowledge production in Central Europe. *European Educational Research Journal*, 11(1), 111–126. <https://doi.org/10.2304/eeerj.2012.11.1.111>
- Leszczyński, A.** (2020). Martin Müller's „Global East”: The next episode in Central Europe's failed quest for being something else than it is. *Praktyka Teoretyczna*, 38(4), 193–200. <https://doi.org/10.14746/prt2020.4.13>
- Melegh, A.** (2006). *On the East-West slope: Globalization, nationalism, racism and discourses on Central and Eastern Europe*. Central European University Press.
- Melegh, A.** (2018). Positioning in global hierarchies: The case of Central Europe. W M. Moskalowicz & W. Przybylski (Red.), *Understanding Central Europe* (ss. 25–31). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315157733-2>
- Mills, C. W.** (2007). *Wyobrażenia socjologiczne* (M. Bucholc, Tłum.). Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Mizelińska, J., & Stasińska, A.** (2018). Beyond the Western gaze: Families of choice in Poland. *Sexualities*, 21(7), 983–1001. <https://doi.org/10.1177/1363460717718508>
- Morozov, V.** (2015). *Russia's postcolonial identity: A subaltern empire in a Eurocentric world*. Palgrave Macmillan UK. <https://doi.org/10.1057/9781137409300>

- Müller, M.** (2020a). Global theory does not believe in tears. *Praktyka Teoretyczna*, 38(4), 203–213. <https://doi.org/10.14746/prt2020.4.15>
- Müller, M.** (2020b). W poszukiwaniu Globalnego Wschodu: Myślenie między Północą a Południem (A. Piekarska, Tłum.). *Praktyka Teoretyczna*, 37(3), 157–186. <https://doi.org/10.14746/prt2020.3.8>
- Murawska-Muthesius, K.** (2006). On small nations and bullied children: Mr. Punch draws Eastern Europe. *Slavonic and East European Review*, 84(2), 279–305. <https://doi.org/10.1353/see.2006.0087>
- Nowak, A. W.** (2016). Tajemnicze zniknięcie Drugiego Świata: O trudnym losie półperyferii (ss. 86–104). W T. Zarycki (Red.), *Polska jako peryferie*. Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Nowicka, M.** (2014). Orientalizm na peryferiach: Esej recenzyjny. *Przegląd Socjologiczny*, 63(3), 115–133.
- Orechova, M.** (2023). Ta druga Europa. Konceptualizacja Europy Środkowej i Wschodniej w pracach naukowych o szkolnictwie (wyższym) od 1990 do 2000 roku (A. Górny, Tłum.). *Studia Litteraria et Historica*, 2023(12), Article 3095. <https://doi.org/10.11649/slh.3095>
- Ost, D.** (2018). The endless innovations of the semiperiphery and the peculiar power of Eastern Europe. W J. F. Bailyn, D. Jelača, & D. Lugarić (Red.), *The future of (post)socialism: Eastern European perspectives* (ss. 19–50). SUNY Press.
- Parfianowicz, W.** (2020). „Zrodzona z kryzysu, pogrzebana przez katastrofę”: Europa Środkowa jako projekt skazany na porażkę. *Studia Litteraria et Historica*, 2020(9), Article 2257. <https://doi.org/10.11649/slh.2257>
- Petrovici, N.** (2015). Framing criticism and knowledge production in semi-peripheries: Post-socialism unpacked. *Intersections: East European Journal of Society and Politics*, 1(2), 80–102. <https://doi.org/10.17356/ieejsp.v1i2.105>
- Said, E. W.** (1991). *Orientalizm* (W. Kalinowski, Tłum.). Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Schott, T.** (1998). Ties between center and periphery in the scientific world-system: Accumulation of rewards, dominance and self-reliance in the center. *Journal of World-Systems Research*, 4(2), 112–144. <https://doi.org/10.5195/jwsr.1998.148>
- Snyder, T.** (2022, wrzesień–październik). Ukraine holds the future: The war between democracy and nihilism. *Foreign Affairs*, 101(5), 124–141. <https://www.foreignaffairs.com/ukraine/ukraine-war-democracy-nihilism-timothy-snyder>
- Sosnowska, A.** (2004). *Zrozumieć zacołanie: Spory historyków o Europę Wschodnią (1947–1994)*. Wydawnictwo TRIO.
- Sowa, J.** (2020). The essentialist masturbation: Can the Global East get any satisfaction? *Praktyka Teoretyczna*, 38(4), 181–191. <https://doi.org/10.14746/prt2020.4.12>
- Surman, J., Dmitriev, A., Nicolosi, R., Hüchtker, D., Wulz, M., Hall, K., Kleeberg, B., Kończal, K., Lebow, K., Plosceanu, E., & Wawrzyniak, J.** (2018). Historicising science in Central, Eastern and South-Eastern Europe. *Historika: Studia Metodologiczne*, 48, 429–440. <https://doi.org/10.24425/hsm.2018.124627>
- Swianiewicz, P., & Niedziółka, M.** (2023). Geografia produkcji wiedzy w zakresie europejskich studiów miejskich (Autorzy we współpracy z M. Jaros, Tłum.). *Studia Litteraria et Historica*, 2023(12), Article 2984. <https://doi.org/10.11649/slh.2984>
- Szadkowski, K.** (2015). *Uniwersytet jako dobro wspólne: Podstawy krytycznych badań nad szkolnictwem wyższym*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Szcześniak, M.** (2020). Fake it till you make it: The trouble with the Global East category. *Praktyka Teoretyczna*, 38(4), 171–179. <https://doi.org/10.14746/prt2020.4.11>
- Tlostanova, M.** (2012). Postsocialist ≠ postcolonial? On post-Soviet imaginary and global coloniality. *Journal of Postcolonial Writing*, 48(2), 130–142. <https://doi.org/10.1080/17449855.2012.658244>
- Wallerstein, I.** (1974). *The modern world-system: Capitalist agriculture and the origins of the European world-economy in the sixteenth century*. Academic Press.
- Wallerstein, I.** (2001). *Unthinking social science: The limits of nineteenth-century paradigms*. Temple University Press.

- Wallerstein, I.** (2007). *Analiza systemów-światów: Wprowadzenie* (K. Gawlicz & M. Starnawski, Tłum.). Wydawnictwo Akademickie Dialog.
- Warczok, T., & Zarycki, T.** (2018). Polish political sciences in a global context. W *Oxford research encyclopedia of politics*. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190228637.013.872>
- Wolff, L.** (2020). *Wynalezienie Europy Wschodniej: Mapa cywilizacji w dobie Oświecenia* (T. Biedroń, Tłum.). Międzynarodowe Centrum Kultury.
- Zarycki, T.** (2014). *Ideologies of Eastness in Central and Eastern Europe*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315819006>
- Zarycki, T.** (2020). Comments on Martin Müller's „In search of the Global East: Thinking between North and South”. *Praktyka Teoretyczna*, 38(4), 201–211. <https://doi.org/10.14746/prt2020.4.14>
- Zombory, M.** (2018). Centers of Europe. W M. Moskalewicz & W. Przybylski (Red.), *Understanding Central Europe*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315157733-3>

Central and Eastern Europe in Academic Internationalization: Peripherality, Neoliberalism, and Knowledge Production

Abstract: The article reflects on knowledge production in the context of research internationalization, seen as an aspect of a broader trend in the changing higher education and other academic institutions. It focuses on Central and Eastern Europe as a post-communist and (semi)peripheral region, which has been the subject of historical and theoretical analysis often accompanied by epistemological reflection among researchers. As an introduction to the theme of the issue, the article addresses questions concerning epistemic approaches to Central and Eastern Europe via critical reflection on the “post-socialism” framework. The authors discuss major analytical responses of scholars in this research field, including the authors of articles published in this issue of *Studia Litteraria et Historica*, such as peripherality, postcolonialism, and rethinking of the category of the “East.” In the concluding part, they outline possible directions for further inquiry, including a spatial-temporal conceptualization informed by Wallerstein’s historical social science as well as ethical considerations in the current political context shaped by international security concerns as much as epistemic ones.

Keywords: Central and Eastern Europe; core-periphery relations; knowledge production; neoliberalism; post-communism/post-socialism; research internationalization

Article No. 3184

DOI: 10.11649/slh.3184

Citation: Starnawski, M., & Warren, S. (2023). Europa Środkowo-Wschodnia a umiędzynarodowienie akademickie. Peryferyjność, neoliberalizm i produkcja wiedzy (M. Starnawski, Tłum.). *Studia Litteraria et Historica*, 2023(12), Article 3184. <https://doi.org/10.11649/slh.3184>

This is a translation of the original English-language article entitled "Central and Eastern Europe in academic internationalization: Peripherality, neoliberalism, and knowledge production", which was published in *Studia Litteraria et Historica*, 2023(12), Article 3184.

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License, which permits redistribution, commercial and non-commercial, provided that the article is properly cited. <http://www.creativecommons.org/licenses/by/4.0>

© The Author(s) 2023

© For Polish translation: Marcin Starnawski

Publisher: Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences, Warsaw, Poland

Authors:

Marcin Starnawski, DSW University of Lower Silesia, Wrocław, Poland

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7536-3979>

Simon Warren, Roskilde University, Roskilde, Denmark

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0568-0709>

Correspondence: marcin.starnawski@dsw.edu.pl

The work has been prepared at the authors' own expense.

Both authors participated equally in the concept of the study and drafting the manuscript.

Competing interests: M. Starnawski is a member of the Editorial Team of the journal.

M. Starnawski and S. Warren are the Editors-in-Charge of this issue.

Publication history

Received: 2023-12-18; Accepted: 2024-02-28; Published: 2024-06-29